

Malma by och Valsätra

Bebyggelse i södra Bondkyrko socken från bronsålder till 1900-tal

EVA HJÄRTHNER-HOLDAR och INGA ULLÉN

Under sommaren 1982 utförde riksantikvarieämbetets undersökningsverksamhet en arkeologisk undersökning av gravar och lämningar av bebyggelsekaraktär från brons- och äldre järnålder. Fornlämningarna, benämnda 418, 427 och 476 i fornlämningsregistret, låg intill Vårdsätravägen i Valsätra, Bondkyrko socken, bild 1.

Undersökningen föranleddes av att Uppsala kommun i området skulle uppföra ett nytt bostadskvarter, kallat Folke Bernadotte.

Resultatet av undersökningen blev utgångspunkten för en vidare studie av kulturlandskapets förändring i södra Bondkyrko socken. Då de utgrävda fornlämningarna låg inom Malma bys ursprungliga ägofigur, valde vi att särskilt studera denna. Källmaterialet bestod här av fornlämningsregistret, lantmäterikartor från 1690–1982 och ortnamnsarkivet i Uppsala.

Den arkeologiska undersökningen

En snabb översikt över det runt undersökningsområdet liggande naturlandskapet visar att Valsätra ingår i ett nord-sydligt höjdstråk, mer än 25 meter över nuvarande havsnivå. Socknens södra del ligger som en tunga ut mot Ekoln i söder. Begränsningar i väster och öster utgörs av Hågaån och Fyrisån. Stora delar av socknen upptas idag av modern bebyggelse, vilket understryker behovet av att kartlägga det äldre kulturlandskapet.

Undersökningsområdet låg på ett höjddparti, bestående av kuperad, småbruten terräng med mindre bergsklackar. Vegetationen utgjordes till övervägande del av barrskog; tidigare har här funnits lövskog och skogshagar.

Vid 1980 års revidering av den ekonomiska kartan (blad 118 60) registrerades två ensamliggande stensättningar (418 och 427) och två hålvägar (476). Vid den arkeologiska undersökningen 1982 framkom totalt 36 anläggningar, varav 9 gravar och 27 lämningar av bebyggelsekaraktär, bild 2.

Gravarna

Gravarna låg på bergsklackar och var av varierande former; stensättningar, bild 3, blockgravar, bilderna 4 och 5, och ommarkerade gravar. I gravgömmorna fanns rensade brända ben av människa. I en stensättning (A1) påträffades också krukskärvor. En av skärvorna är ornerad med en vertikal bandorning med kryss-ställda streck, bild 6.

I en annan stensättning (A17) fanns en liten skålnål av brons, bild 7. Huvudet är skadat och spetsen saknas. Ytterligare ett litet nålfragment fanns i en av de ommarkerade gravarna.

Gravarnas läge, deras konstruktion och fyndmaterial påvisar en datering till yngsta bronsålder eller äldsta järnålder (500–300 f Kr). Dateringen överensstämmer i stort med C-14 värden från boplatsdelen, även om mindre differenser kan föreligga.

Lämningarna av bebyggelsekaraktär bestod av sex stensträngar (= hägnader, uppbyggda av sten), ett område med röjningssten, ett odlingsröse, en stensatt terrasskant, en husliknande lämning, nio i botten stenlagda gropar (eventuellt förrådsgropar), fyra härdar, fem stenröjda ytor (från bosättning eller tidig odling), två fossila vattenhål, tre hålvägar (fågor?) och en stenlagd bäckövergång, bild 2.

Spår av odling och boskapsskötsel

Totalt fanns sex stensträngar inom exploateringsområdet varav en var otydlig. Tre av dem var uppbyggda av en enkel rad stenar, medan två var flerradiga. Längden varierade mellan 12 och 110 meter, bredden 0,5–5 meter och höjden 0,2–0,7 meter, bild 8.

En av stensträngarna (A7 i område B) kan ursprungligen ha avsett att inhägnade ett ca 25 × 30 meter stort område. I stensträngen fanns två öppningar och i direkt anslutning till en av dem fanns ett fossilt vattenhål för boskap.

Inom det inhägnade området fanns en husliknande lämning (A6), härdar och förrådsgropar. Södra halvan av området utgjordes av en plan, stenröjd yta, ca 10 × 25 meter stor. Dess begränsning i norr bestod av en stensatt terrasskant, (A11), bild 9.

Då vi antog att marken här röjts och svedjats i syfte att odla, togs kolprover i den förmodade odlingshorisonten. Kolet kunde C-14 dateras till 320 f Kr ± 160 (st 9137). Värdet stämmer väl överens med två härdar, vil-

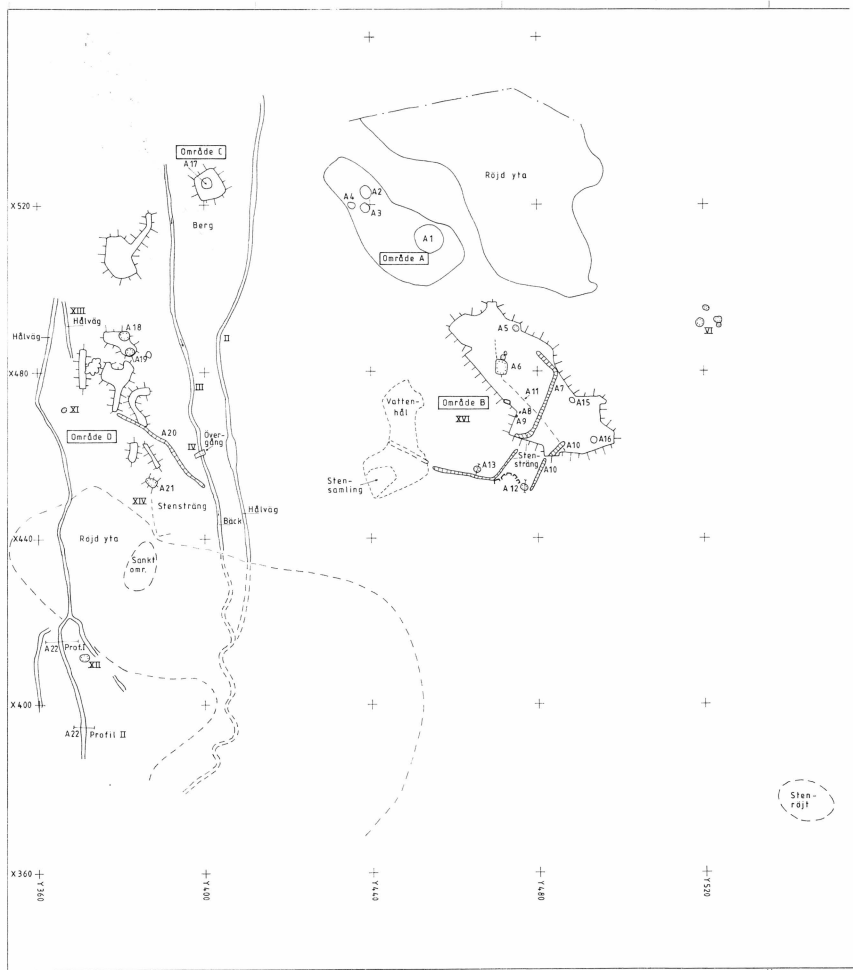
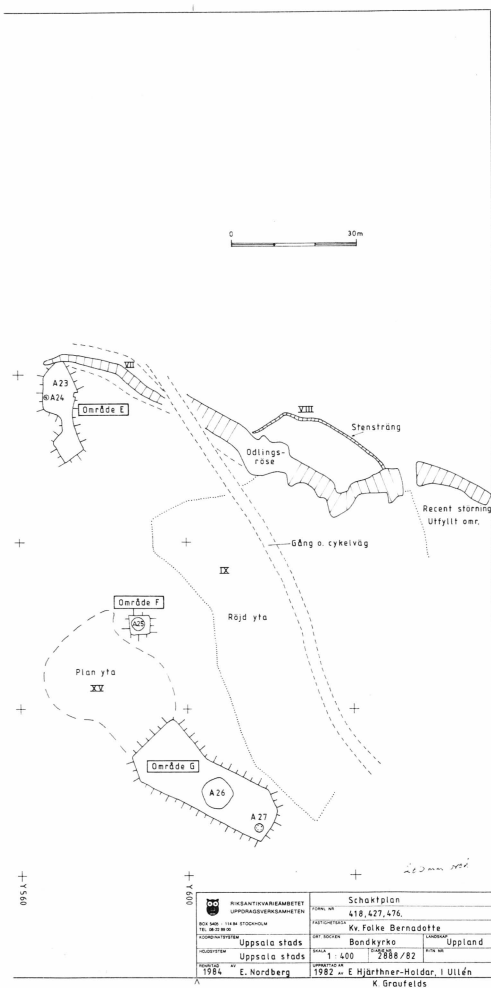

Bild 2. Schaktplan över undersökningsområdet i Valsätra. Renritad av E. Nordberg, riksantikvarieämbetet.

ka också låg inom det inhägnade området. De C-14 daterades till $485 \text{ f Kr} \pm 80$ respektive $420 \text{ f Kr} \pm 120$ (st 9135, 9136).

Ytterligare en, av stensträngar avgränsad odlingsyta, fanns inom område E. Ytan var ca 10×25 meter stor och omgavs av två stensträngar. I anslutning till en av strängarnas västra del togs kolprov från en härd (A24) vilket gav en något yngre datering än ovan; $260 \text{ e Kr} \pm 85$ (st 9133). Härden låg direkt under en ansamling av röjningssten.

(forts.)

I anslutning till nämnda stensträngs östra del fanns en röjd, plan yta inom vilket ett fossilt vattenhål låg. Ytterligare tre plana, stenröjda ytor fanns inom undersökningsområdet. Genom en av dem löpte två hålvägar.

Ingen av de plana, stenröjda ytorna har kunnat spåras i form av odlingsmark i det äldre kartmaterialet. Det här aktuella markslaget har istället varit utmark. Att de plana ytorna tidigt noterats framgår av laga

Bild 3. Stensättning A1 inom område A syns i främre delen av bilden. Stensättningen ligger i höjdläge, delvis direkt på berget. Foto Inga Ullén från NV.

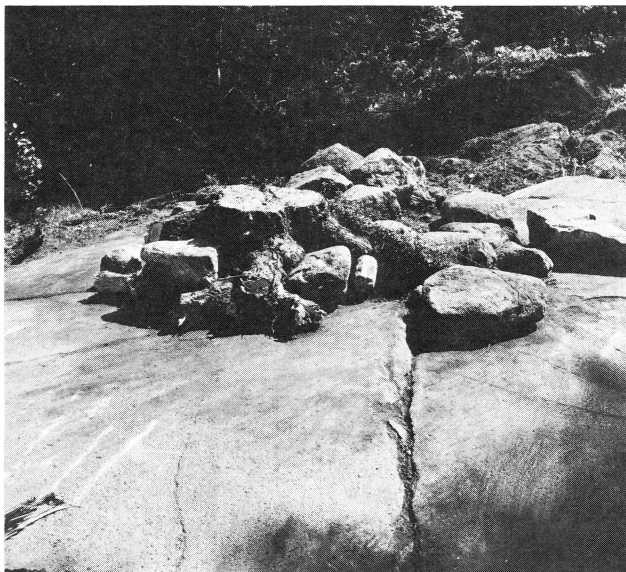
skifteskartan 1850–52 för Malma by, bild 19. På denna har lantmätaren markerat de plana ytor i skogsmarken, vilka ansågs lämpliga för uppodling. Några finns inom det 1982 undersökta fornlämningsområdet. Andra, mer omfattande, plana skogsmarker fanns i utmarkens södra del; ytterligare några har markerats i anslutning till skärvstenshögarna söder om Malma by. Största delen av denna presumtiva åkermark förblev ouppodlad och är idag exploaterad av modern bebyggelse. Några av de kvarvarande är upptagna i fornlämningsregistret som röjda ytor intill skärvstenshögarna.

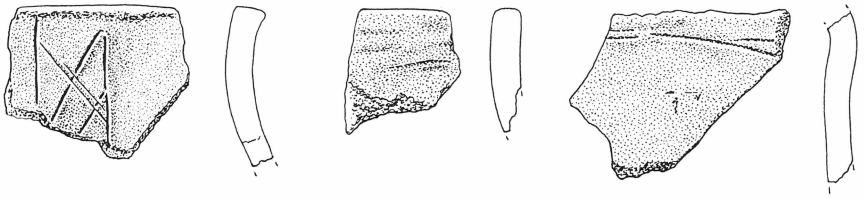
De plana ytorna på laga skifteskartorna kan utgöra spår av rövning för odling före första karteringstillfället på 1600-talet. 1982 års undersökning antyder att en aktivitet på de plana ytorna ägt rum inom området redan under förhistorisk tid. För det talar även den rumsliga kopplingen mellan skärvstenshögar och plana ytor som finns både söder och norr om Malma.

Bild 4. En av mitt-blocksgravarna (A2) inom område A. Foto Eva Hjärthner-Holdar från VNV.

Bild 5. Stensättning A17 inom område C låg direkt på berget. En stubbe täckte en stor del av graven. Foto Eva Hjärthner-Holdar från SSO.

Händel-877

Bild 6. En ornerad krukskärva frånstensättningen A1. Teckning Bengt Händel, Statens historiska museum.

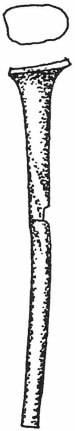

Bild 7. En skadad skålnål frånstensättningen A17. Teckning Bengt Händel, Statens historiska museum.

Övriga lämningar av bebyggelsekaraktär

I denstensatta terrasskanten (A11) inom exploateringsområdets mellersta del låg en husliknande lämning (A6). Den var $3 \times 3,4$ meter stor och något nedsänkt i markytan, med i sidorna mörkfärgade rännor, bild 10. De kan möjligen vara spår av en syll – till ett skiftesverks- eller en knuttimmerhuskonstruktion. På insidan av rännorna påträffades järnfragment och lerklining. Några av lerkliningsbitarna hade ett triangulärt tvärsnitt. De kan eventuellt ha använts som tätning mellan stockar.

I anslutning till huslämningen liksom till några av stensträngarna och hålvägarna fanns gropar och härdar. Groparna var 1,5–2,5 meter i dia-

Bild 8. Stensträngen A7 inom område B. Stensträngen, vilken är en förhistorisk hägnad, löper ned mot vattenhålet nedanför den svaga slutningen. Foto Inga Ullén från NNO.

meter, 0,3–0,5 meter djupa och kraftigt övertorvade. De visade sig i botten vara stenlagda med skärvig sten, troligen i dränerande syfte. En tolkning av dem såsom varande förrådsgröpar anser vi vara mest sannolik.

Hålvägarna koncentrerade sig till områdets västra del. En av de 1980 registrerade hålvägarna visade sig vid den arkeologiska undersökningen vara en uttorkad bäckfåra med sten i botten. Dessutom fanns en stenlagd övergång över bäckfåran (IV).

De tre påträffade hålvägarna, vilka var stenröjda, löpte i nord-sydlig riktning och delvis genom röjda områden (omr. D). Den uppmätbara längden varierade mellan 17 till 110 meter, bredden 0,8–2 meter och djupet 0,3–0,5 meter. Hålvägarnas ålder är oviss, men i flera fall har denna typ av hålvägar stratigrafiskt och funktionellt kunnat knytas till gravfält. Ett exempel från Gotland kan nämnas där gravarna lagts utefter hål-

Bild 9. På bilden syns del av en stensatt terrasskant (A11) i SO–NV riktning inom område B. Nedanföret och hitom terrasskanten fanns plana, stenröjda ytor, vilka kan ha använts för odling. Foto Inga Ullén från NV.

vägens sidor. Med ledning av gravarnas tidsställning kan hålvägen dateras till övergången bronsålder–järnålder.¹ Eventuellt kan hålvägarna i vårt undersökningsområde utgjort fägator tillhörande de aktiviteter, vilka förekommit inom området.

Sammanfattande diskussion

Sammanfattningsvis kan sägas att samtliga lämningar inom exploateringsområdet har behandlats såsom tillhörande samma fornlämningskomplex, både tids- och funktionsmässigt.

Rumsligt sett låg gravarna uteslutande i markanta höjdlägen, medan lämningarna av bebyggelsekaraktär fördelade sig friare och delvis ganska lågt i terrängen.

Bild 10. Profil genom den husliknande lämningen A6 inom område B. Anläggningen syns som en grop i mitten av bilden. Foto Eva Hjärthner-Holdar från V.

Vid undersökningen har ett övergripande synsätt varit dominerande, där platsens totala karaktär i förhållande till den omgivande fornlämningsmiljön haft störst betydelse. Några av anläggningstyperna är endast indirekt daterade, varför andra dateringar är möjliga.

Det 1982 undersökta området kan ha utgjort ett delvis hägnat betes- och odlingsystem, tillhörande det mer centralt belägna skärvstenskomplexet, beläget söder om Malma by. Den stora ansamlingen av skärvstenshögar antyder att en omfattande boplats funnits här.

Någon permanent bosättning har sannolikt inte funnits i vårt undersökningsområde, då inga spår efter en sådan har påträffats. De framkomna anläggningarna har tolkats som spår efter boskapsskötsel och odling, i form av stensträngar, fossila vattenhål, enstaka härdar, enklare

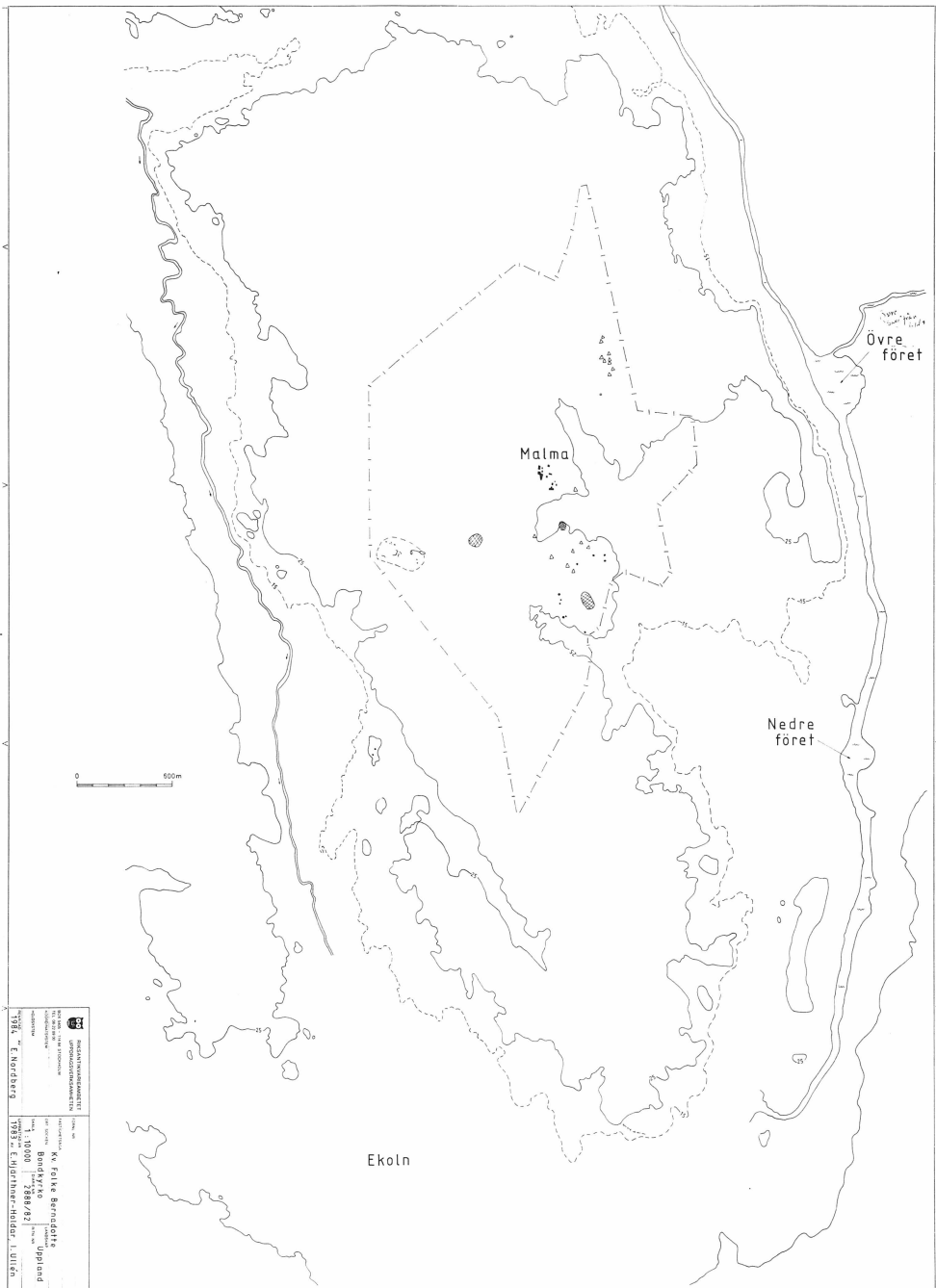

Bild 11. Fornlämningarna från brons- och äldre järnålder inom Malma bys gamla ägo-
gräns. Nivåkurvorna för 15 och 25 meter över havet är utsatta på kartan. Renritad av E
Nordberg, riksantikvarieämbetet.

huskonstruktion, eventuella förrådsgröpar, plana delvis stenröjda ytor (för odling) och hålvägar (fägator?).

Fornlämningsmiljön i södra Bondkyrko socken

Brons- och äldre järnålder

Fornlämningarna i kvarteret Folke Bernadotte visade sig utgöras dels av gravar, dels av lämningar av bebyggelsekaraktär från yngre bronsålder och äldre järnålder. Därmed tycks de utgöra en västlig utlöpare av ett större VNV-ÖSÖ stråk av fornlämningar tillhörande dessa perioder, bild 11.

Ca 500 meter öster om undersökningsområdet ligger inklämt mellan den moderna bebyggelsen gravfält 417 med 15–20 registrerade gravar. Gravfältet är skadat och troligen har fler gravar funnits. Ytterligare ett gravfält (484) är beläget i stråkets ÖSÖ begränsning och består av nio registrerade gravar.

Mellan de två gravfälten ligger inom fornlämningsstråket elva lokaler med enstaka liggande stensättningar och skärvtenshögar. De förra utgörs av en–fyra stensättningar per lokal (463, 478, 486, 481, 482, 479 och 413). Skärvtenshögarna, totalt sex, fördelar sig mellan fyra lokaler inom en radie av 300 meter, i stråkets norra del (430, 461, 462, 477). Ansamlingen av skärvtenshögar antyder att ett omfattande boplatskomplex finns här, bild 12. Öster och sydöst härom ligger de enstaka stensättningarna, tillsammans med gravfält 484.

Cirka 200 meter norr om fornlämningsstråket och på Malma bytomt, ligger en isolerad skärvtenshög (355) på ett yngre järnåldersgravfält. Ytterligare en kilometer NNÖ därom finns ett mindre stråk med nio skärvtenshögar (351, 371, 372). De ligger samlade inom ett 60 × 300 meter stort område.

Under 1981 undersöktes här en mindre yta i anslutning till skärvtenshög 371.² En hård, spridd skärvtenssten och bränd lera framkom. På platsen har tidigare två håleggade yxor av stenarten diabas påträffats. Härden kunde genom tre kolprover C-14 dateras till gränsen mellan yngsta bronsålder och äldsta järnålder (400-talet f Kr).

Huvuddelen av ovan nämnda fornlämningar från brons- och äldre järnålder är belägna inom det gamla Malma bys ägogränser. 1982 års undersökningsområde vid Valsätra låg i Malmas västra utmark. Utanför

Bild 12. Översikt över del av fornlämningskomplexet med skärvstenshögar och gravar söder om Malma. Här kan en omfattande boplats funnits under brons/äldre järnålder. Foto Sture Foto/Sture Carlsson.

ägofiguren finns i södra halvan av Bondkyrko socken mycket få fornlämningar av äldre karaktär. Nästa större komplex från brons- och äldsta järnåldern finns beläget vid Håga by, ca tre kilometer NNV om Malma.

Yngre järnålder

De fornlämningar som finns från yngre järnålder i Bondkyrko sockens södra halva har en annorlunda spridningsbild än de av äldre karaktär. Huvuddelen av dem ligger ned mot de två vattendragen Hågaån och Fyrisån, bild 15. Endast några enstaka gravfält är belägna på högre nivå, varav två ligger inom Malmas ägogräns. De finns på bytomten och kan tolkas som gårdsgravfält till Malma by, bild 14. Gravfälten består av högar och stensättningar, tillsammans 72 synliga anläggningar. En kontinuitet mellan de yngre järnåldersgravfälten på Malma och stråket med äld-

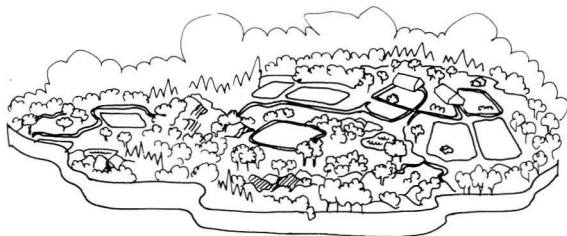

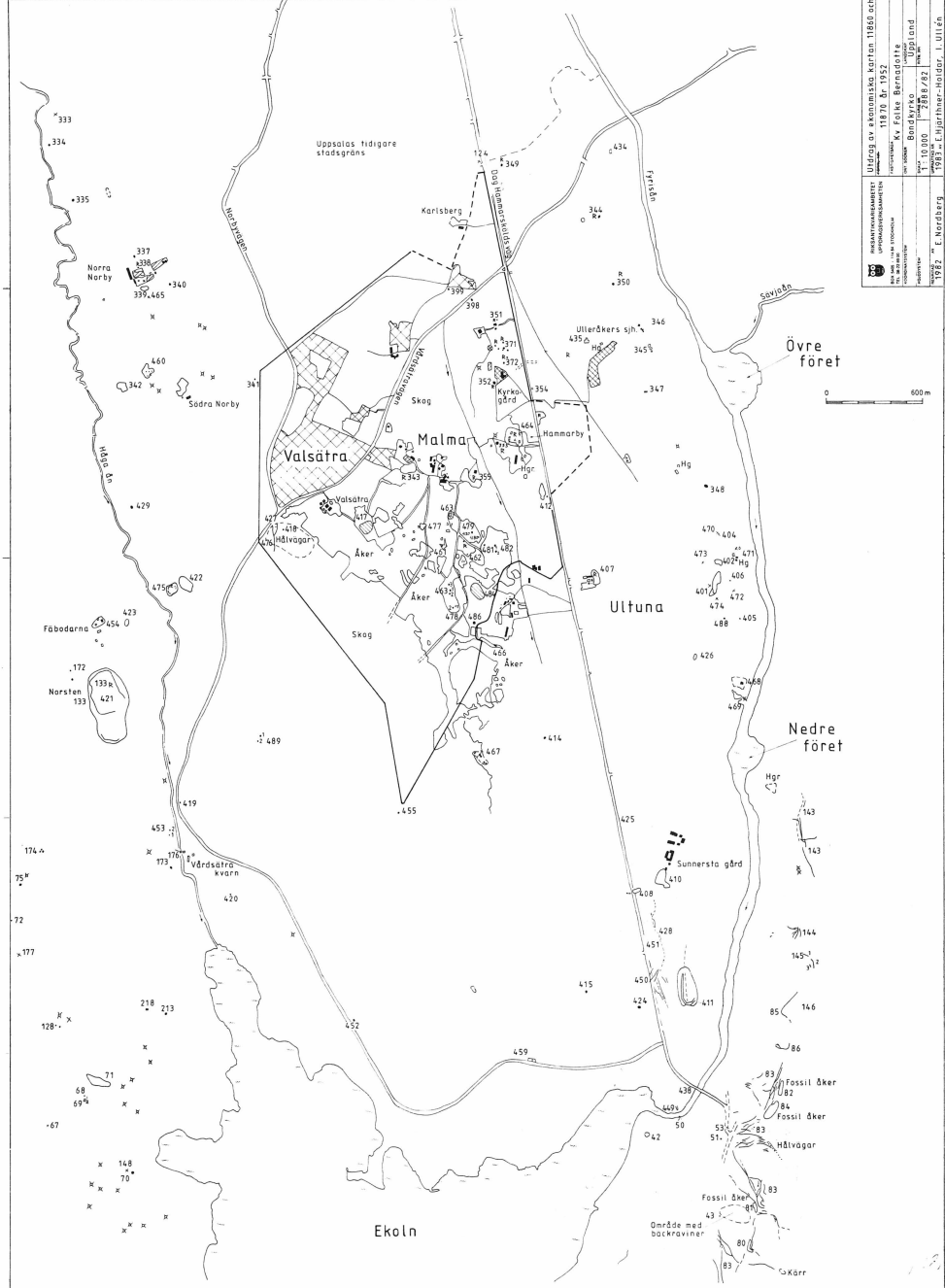
Bild 13. En principskiss över hur en äldre järnåldersbebyggelse med stensträngar och utmarksodling/bete kan ha sett ut i området. Teckning Inga Ullén.

re lämningar kan ha funnits, genom en flyttning ca tre hundra meter norrut från den äldsta bebyggelsen.

Utanför Malmas ägo gräns finns i socknens södra del gravfält från yngre järnålder vid gårdarna Norby, Gottsunda, Sunnersta och Ultuna. Vid

Bild 14. Det yngre järnåldersgravfältet raä nr 343 i förgrunden med Malma i bakgrunden. Foto Sture Foto/Sture Carlsson.

UTMÄTT AV ARKONOMISKA KARTEN 1886 (1:50,000) 1870 O. 1951 K. ZÖRER K. ZÖRER 1886/87 1888/89 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025	UTMÄTT AV ARKONOMISKA KARTEN 1886 (1:50,000) 1870 O. 1951 K. ZÖRER K. ZÖRER 1886/87 1888/89 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025
--	--

Ultuna och Sunnersta har gravfälten delvis undersökts, varvid bl. a. båtgravar påträffades.³

De utefter vattendragen belägna yngre järnåldersgravfälten kan tillsammans med respektive bytomt utgjort primärenheter. Bebyggelsen inom Malma by uppvisar däremot en längre kontinuitet bakåt i tiden, där brons- och äldre järnålderslämningarna utgör en ursprungsenhet och de yngre järnåldersgravfälten tillsammans med bytomten utgör en primärenhet.

Kulturlandskapets förändring

Malma bys kartmaterial mellan 1600 och 1900

Det äldsta skriftliga belägget för Malma by härrör från 1299 och 1301.⁴ De omkringliggande byarna och gårdarna som t ex Hammarby, Sunnersta, Norby, Gottsunda och Ultuna har skriftliga källor från början av 1300-talet. Till gårdarna och byarna finns gravfält från yngre järnålder (Vårdsätra undantaget) vilket styrker att en bebyggelsekontinuitet från yngre järnålder och fram i historisk tid funnits.

Det äldsta kartmaterialet från Malma by finns från 1600-talet. För att få en uppfattning om kulturlandskapets rumsliga utbredning inom ägofiguren Malma har vi valt att använda oss av just kartmaterialet, närmare bestämt lantmäterikartorna. De visar jordbrukets organisation vid olika tidpunkter. Genom att använda tre kartbilder, en från varje århundrade (16/1700-tal, 1800-tal, 1900-tal) får vi en kronologisk kartserie, bild 16. De faktorer som studeras och jämförs på kartorna är åker, hage och äng, bebyggelsens lokalisering, vägar och utmark (skog).

Kulturlandskapets förändring i kartskikt

Principskiss över markutnyttjande i allmänna drag

16/1700-talets kulturlandskap med en samlad bebyggelse av några gårdar på bytomten. Ett par åkergården, betes- och ängsmarken utgör inägomarken. Utanför ligger skogen, utägan.

Bild 15. Den totala fornlämningsbilden i södra Bondkyrko socken med fornlämnningarna från yngre järnålder till största delen liggande utmed de två vattendragen (utdrag ur ekonomiska kartan 1952). Renritad av E. Nordberg, riksantikvarieämbetet.

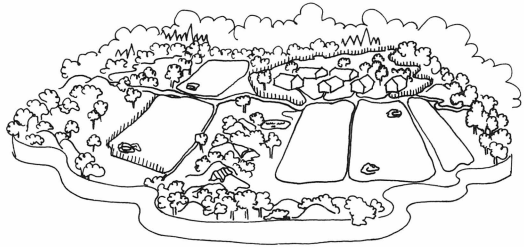
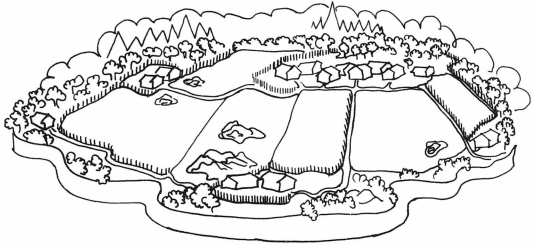
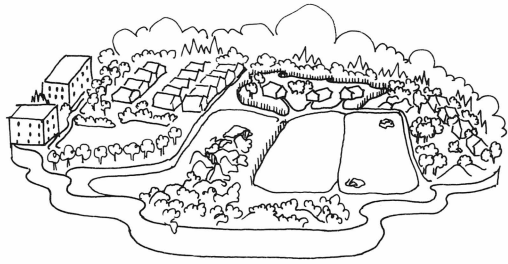

Bild 16. Kulturlandskapsförändring i kartskikt – principskiss över markutnyttjandet i allmänna drag. Teckning Inga Ullén.

1800-talets kulturlandskap efter skiftesreformerna. En utflyttning av det ökade antalet gårdar från den gamla bytomten sker. Torp och backstugor etableras i skogskanterna. Uppodlingen är nästan total; enstaka remсор äng finns. Betet sker i utmarken (skogen).

1900-talets kulturlandskap. Den brukade åkerarealen har minskat, liksom antalet gårdar. En enstaka beteshage finns kvar, medan stora delar av både utmark och åker tagits i anspråk för radhus och flerfamiljsbostäder.

Den äldsta kartan för Malma by består av en ägomätning från 1690. På kartan finns även ändringar och tillägg från något senare, okänt datum, bild 17.

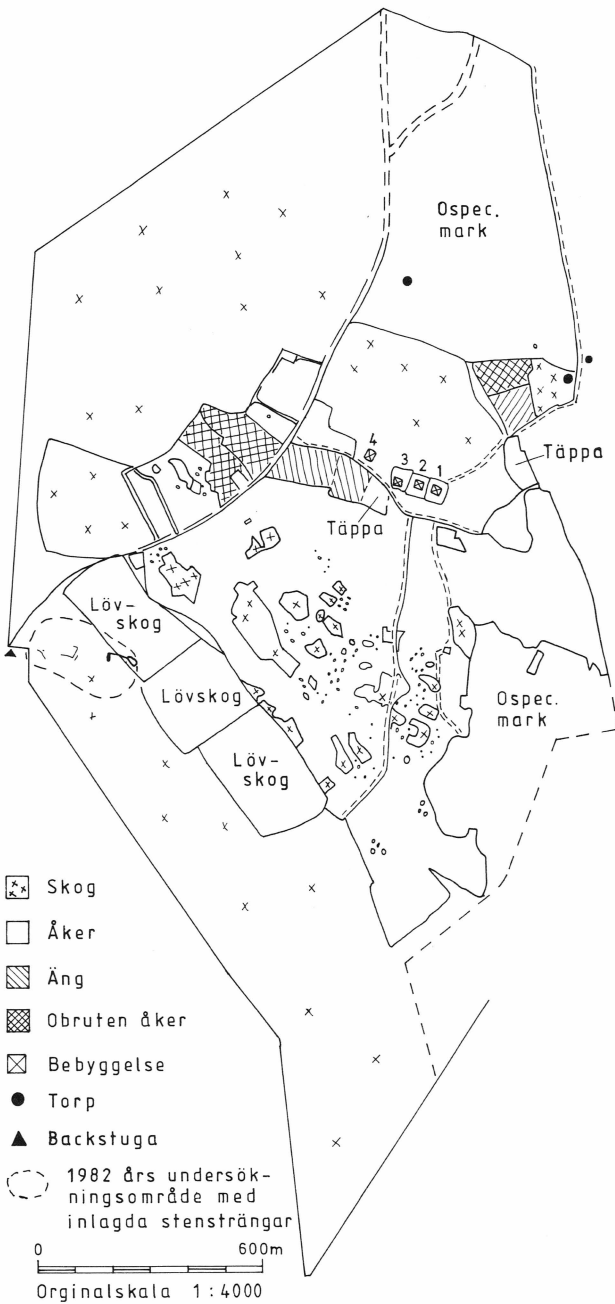

Bild 17. Efter ägomätning 1690 Malma by. Renritning E Nordberg/Inga Ullén.

På kartan tycks bytomten vara reglerad och består av fyra hemman, två krono- och två akademiehemman. En av gårdarna (4) kan på sin placering ha tillkommit något senare än de övriga. Läget för byn är karaktäristiskt; högt i terrängen i gränsen mellan skog och inäga (= hage, åker och äng).

Den flikformiga åkermarken ligger söder om byn och är splittrad av många åkerholmar, på vilka fornlämningar är belägna. Den till inägomarken hörande ängsmarken har till övervägande del legat utanför Malma, i form av enklaver inom andra ägofigurer.

Utmarken, skogen, omgärdar inägomarken och ligger i ägofigurens yttre delar i söder och väster. Utmarken användes för skogsbete och intill vårt undersökningsområde finns lövskogshagar markerade. För övrigt har Malma utmark här legat orörd av byns odling under hela perioden 1600–1900.

1700-talets bild av Malma by kan ses på storskifteskartan från 1765, bild 18. Förändringarna från 1600-talet har varit mycket små. Ett fåtal mindre åkerimpediment är nu uppodlade, liksom några obrutna åkertegar. Liksom på många andra platser ökar ängs- och hagmarken något under 1700-talet; ängen ligger dock fortfarande huvudsakligen utanför ägofiguren. Ägostrukturen är stabil, på bytomten ligger de två akademi- respektive kronohemmanen kvar.

1800-talet medför i allmänhet lite större förändringar i kulturmarken, i Malma dock fortfarande av marginell karaktär, bild 19.

Ekonomiska häradskartan från 1860 visar att en del av den gamla utmarken nu tas i bruk för odling, bl. a. de gamla lövskogshagarna intill 1982 års undersökningsområde. De på 1700-talet upptagna ängarna övergår nu också till åker.

Under 1800-talets lopp sker en uppsplittring av bebyggelsen och laga skiftet innebär en utflyttning av några enheter från den gamla bytomten. Valsätra tillhör de utflyttade enheterna; namnet Valsätra är alltså en sen företeelse. Ett stort antal av torp och backstugor tillkommer nu också i Malma.

På laga skifteskartan finns presumtiv odlingsmark noterad, vilket diskuterades i samband med förekomsten av plana, ytor inom undersökningsområdet vid Valsätra, bild 19.

Först efter 1950 har betydande förändringar skett av det äldre kulturlandskapet, bild 1. Endast en remsa längs ägofigurens östra gräns, inklu-

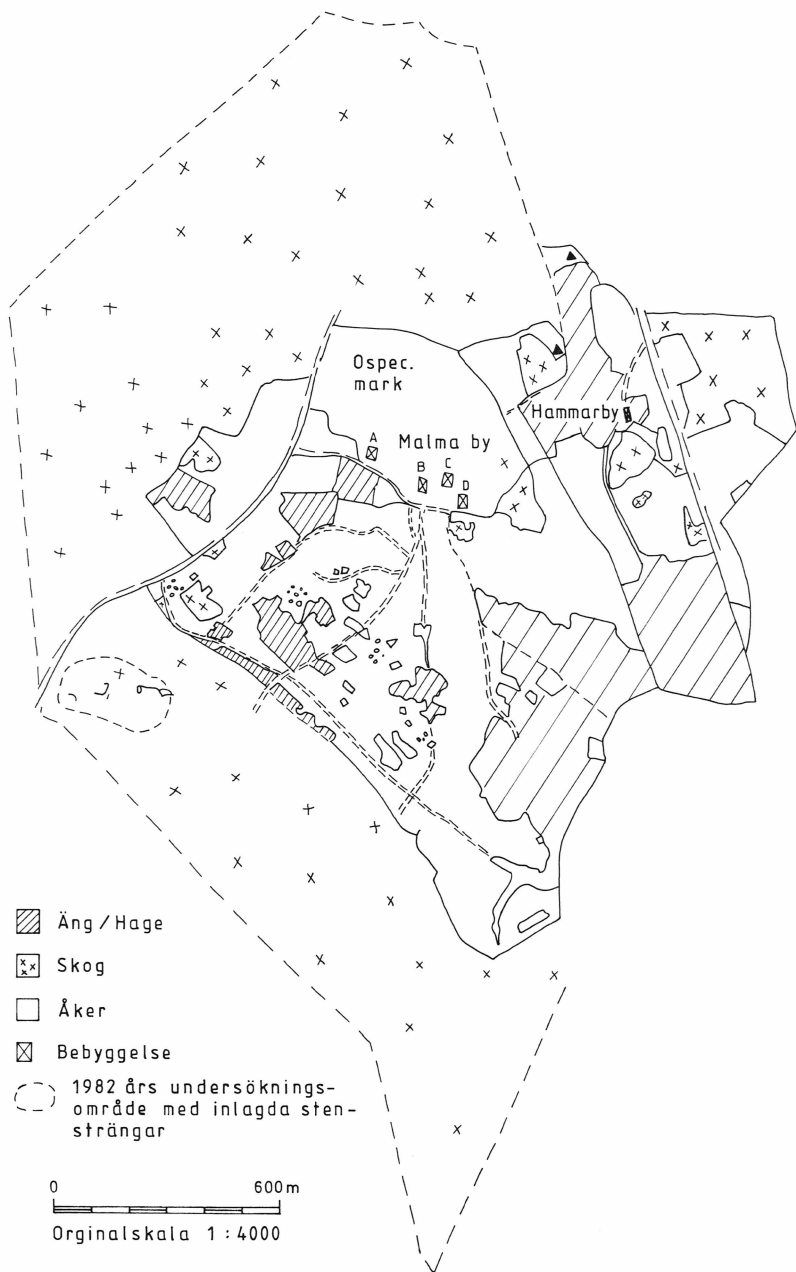

Bild 18. Efter ägomätning 1765 Malma by och 1808 Hammarby. Renritning E Nordberg/Inga Ullén.

derande Malmas bytomt är bevarad på 1982 års ekonomiska karta. Här har förutom igenläggning av 1800-talets nyodling i utmarken ingen förändring skett.

Den övriga delen av ägofiguren är nästan helt omändrad genom tillkomsten av de moderna bostadsområdena Valsätra och Gottsunda. Fornlämningarna på de gamla åkerholmarna ligger nu inklämd bland bebyggelsen. Rester av den gamla utmarken finns idag bevarad i form av planerade grönområden med gång- och cykelbanor, däribland området intill Folke Bernadottehemmet, där 1982 års undersökning skedde.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att kulturlandskapet inom Malma by varit påfallande intakt från det äldsta kända karteringstillfället på 1600-talet och fram till 1900-talets bebyggelseexpansion. Delvis beror den oförändrade bilden på att den största delen odlingsbar mark redan tidigt uppodlats. Ängsmarken lades utanför inägomarken. Därigenom förändrade 1800-talets jordbruksrevolution inte bilden inom Malma i så hög grad som inom andra områden, där all ängsmark uppodlades.

En jämförelse kan göras med den intilliggande, mindre enheten Hammarby gård, vilken på 1700-talet hade ungefär lika stora delar äng och åker inom egendomen. På 1800-talet skedde en drastisk uppodling av ängen, vilket totalt förändrade den äldre landskapsbilden. Begränsningslinjerna mellan markslagen behölls dock.

De idag bevarade resterna av kulturlandskapet runt Malma by har några drag vilka härrör minst från 1600-talet. Både bytomtens läge, byvägen, brukningsvägar, åkermarken och den betade hagmarken på åkerimpedimenten, bl. a. med fornlämningar på är i stort oförändrade.

Noter

¹ S. Englund 1979, sid. 68.

² S. Söderberg 1981.

³ O. Almgren 1902, A-S. Gräslund 1968, sid. 38–51, D. Damell 1979, sid. 14–16.

⁴ SD 2, sid. 304, 341.

Källor och litteratur

Tryckta källor

Almgren, O., En egendomlig båtgrav vid Ulltuna, *Månadsbladet* 1901, 1902.

Damell, D., Hågadalen, *Uppland* 1979.

Englund, S., Vägen, röset och gravarna. Arkeologi på Gotland, *Gotlandica* 14. Visby 1979.

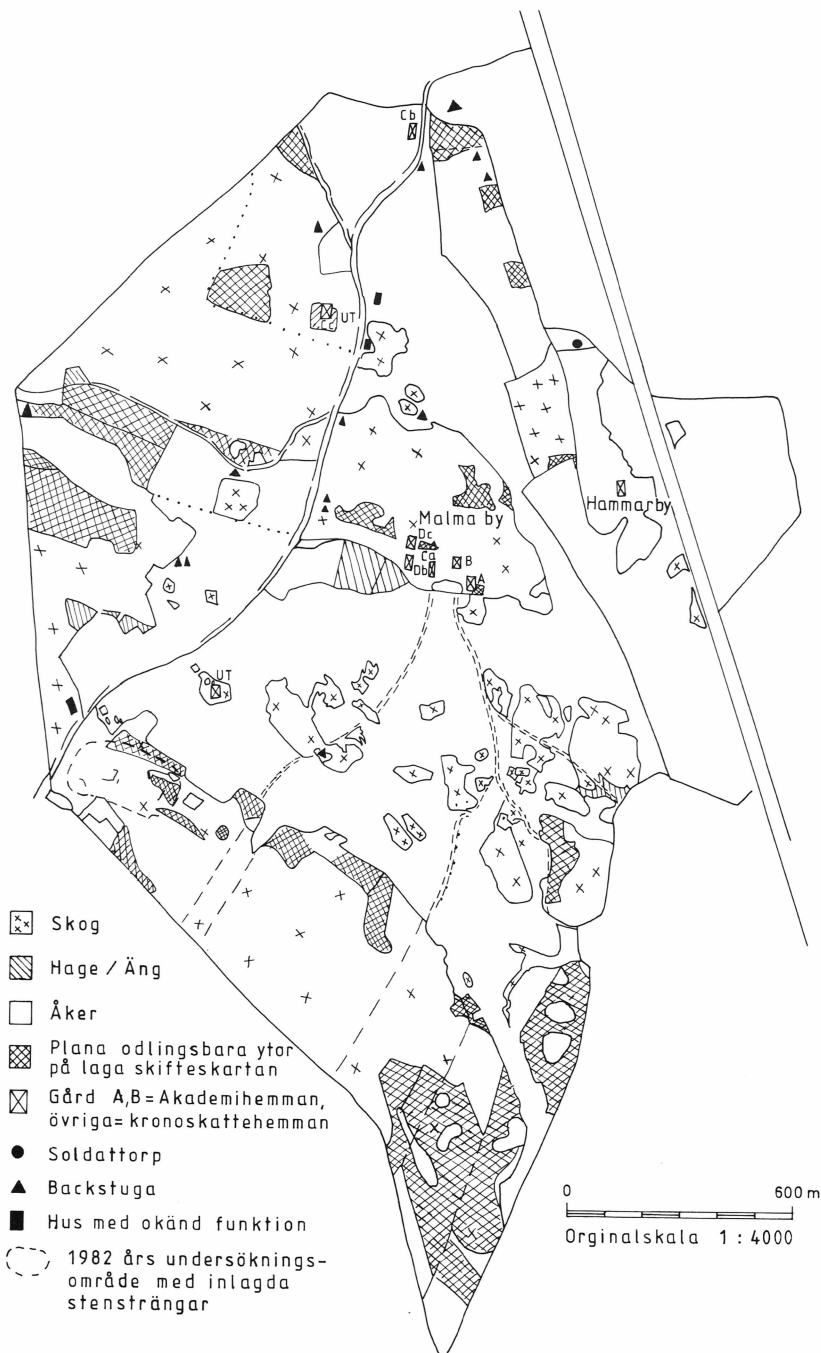

Bild 19. Efter ekonomisk häradscharta 1860, korrigerad med laga skifteskartan 1850–52. Renritning E Nordberg/Inga Ullén.

- Gräslund, A-S., Vikingatida gravfynd från Sunnersta vid Fyrisåns utlopp, *TOR* 12, 1967–68, Uppsala 1968.
- Gräslund, A-S., Bränning på platsen eller särskild bålplats? Några notiser om ett bränningsförsök *TOR* 17, 1975–77, Motala 1978.
- Hyenstrand, Å., Centralbygd–randbygd. diss. Stockholm 1974.
- Montelius, O., Die Chronologie die Ältesten Bronzezeit in Norddeutschland und Skandinavien. Braunschweig 1902.
- Montelius, O., Minnen från vår forntid. Stockholm 1917.
- Svenskt Diplomatarium 2–4.

Otryckta källor

- Länslantmäteriarkivet i Uppsala.
Ortnamnsarkivet i Uppsala.
Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister.